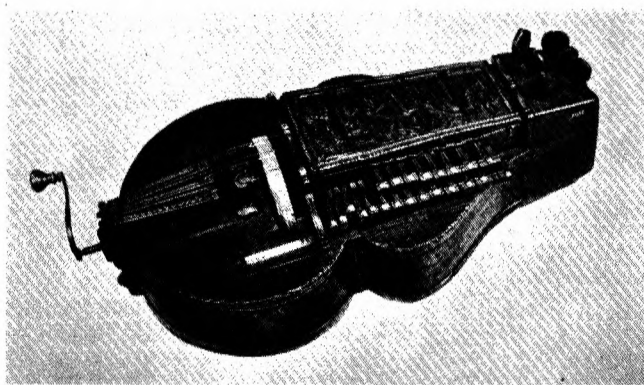

djece muzikalni osjećaj i radost za muziciranje. Za tu je svrhu zamislio i dao izraditi specijalne, jednostavne dječje instrumente. U današnjem obliku O. i. ima ovaj sastav: udaraljke (zvečka, drvena kutija, štapici, činele, trijangl, tamburin, praporci, mali bubanj, veliki bubanj i timpani); melodijske instrumente s pločicama (zvončići (*Glockenspiel*) sopran i alt, metalofon sopran i alt, ksilofon sopran, alt i bas) i basove instrumente (bordun — žičani instrument za trzanje ili udaranje batičem i gamba, na kojoj se izvodi samo pizzicato).

LIT.: C. Orff i G. Keetmann, Orff-Schulwerk (5 sv.), Mainz 1930—35 (prer. izd. Orff-Schulwerk-Musik für Kinder, 1950 — 54). — W. Keller i F. Reusch, Einführung in Musik für Kinder und Grundlagen und Ziele des Orff-Schulwerks, Mainz 1954. — T. Reich, Sviranje — važan faktor suvremenog muzičkog odgoja, Muzika i škola, 1957, 4—5. — Th. Tabaka, Školski instrumentarij, Zagreb 1959. J. Pj.

ORGANISTRUM (lat.; engl. *hurdy-gurdy*, franc. *vielle [de roue]*, njem. *Drehleier*, tal. *ghironda*), u srednjem vijeku, naziv za žičani instrument nalik na današnju violu. Iznad ormarica za rezonanciju bile su obično napete tri žice (ili 3 para žica). Dok se jedna žica skraćivala s pomoću klavijature, dvije druge dublje, ugodene najviše u kvinti, odzvanjale su slobodno. Posebno ručkom svirač je stavljao u pokret kotač obložen smolom koji je doticao sve žice, tako da su one stalno zvučale. Veoma stari instrument, o. je osobito od X do XII st. bio jako raširen. Opseg klavijature bio je u to doba jedna oktava, a kasnije je išao do dvije oktave (kromatski). Od XII do XV st. instrument se susreće pod nazivom *Armonie* ili *Symphonie* (otuda iskrivljena imena *Chifonie* i *Cifonia*), pa *Zampugna*, *Sambuca rotata* i dr. U muzičku praksu o. je ponovo došao na početku XVIII st. i to osobito u Francuskoj pod nazivom *vielle*, gdje su se razvili pravi virtuoz koji su na tom instrumentu koncertirali. Originalne

ORGANISTRUM, Češka, XVIII st.

kompozicije (sonate, duete i sl.) pisali su J. Aubert (1678—1753), J. B. Anet (1676—1755), J. B. Boismortier (oko 1691 — oko 1765), Ch. Baton (1710—58), E. Ph. Chédeville (umro 1782) i drugi. K. Ko.

ORGANOLOGRAFIJA (**Organologia**; prema grč. ὄργανον, *instrument*), znanost koja se bavi istraživanjem i opisivanjem građnje instrumenata i njihova historijskog razvoja. Među važnija starija djela iz područja organografije idu *Syntagma musicum* M. Praetoriusa, II (1619), *Organopoeia* Ph. Bendlera (1619), *Musica mechanica organoendi* J. Adlunga (1768) i *L'Art du facteur d'orgues* Dom F. Bedos de Cellesa (1766—78). Od novijih autora organografijom su se bavili osobito J. G. Töpfer, M. P. Hamel, Ch. Mahrenholz, J. J. Seidel, H. Klotz, E. Rupp, G. Frotscher, W. Ellerhorst, A. Cellier, Ch. Mutin, P. Smets, C. Locher, A. D. Brisay, W. H. Barnes, G. A. Andsley, F. Dugan, L. Šaban i dr.

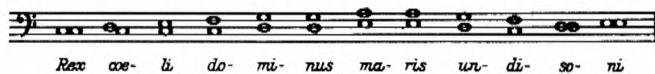
LIT.: F. Pedrell, *Organografía antigua española*, Barcelona 1901. — A. Merklin, *Organologia*, Madrid 1924. A. Vi.

ORGANO PIENO (tal. *pune orgulje*), starinski naziv za puni zvuk orgulja, koji nastaje uključivanjem svih registara. U XVII i XVIII st. o. p. se dobivao zajedničkim nastupom registara Prestant, Bourdon Doublette, Cymbale i mješanicama. Danas se i u suvremenim orguljama može zgodnim kombiniranjem registara postići originalni zvuk starinskog o. p., koji je prikladan osobito za izvedbu kompozicija iz razdoblja baroka. Za skupni nastup svih registara danas se upotrebljavaju nazivi *pleno* ili *tutti*.

LIT.: W. Lottermoser, *Klangeinsätze des Plenums auf Orgel*, mit Ton- und Registerkanzelle, AFMW, 1953. A. Vi.

ORGANUM, najraniji oblik evropske višeglasne muzike. Višeglasje prvi put pominje irski filozof Johannes Scotus Eriugena (*De divisione naturae*, 867); naziv o. navode Regino iz Prüma (umro 915) i Hucbald (*De Institutione Harmonica*), a iscrpnije izložena teorija ranog višeglasja nalazi se u anonimnom traktatu iz X v. *De organo* i pseudohucbaldovskom delu *Musica Enchiridiadis*. O. (zvan i *diaphonia*) zasniva se na dvoglasju u paralelnim kvartama i to između jedne koralne melodije (*vox principalis*) i dodanog nižeg glasa (*vox organalis*).

Postoje dva vida: a) *vox organalis* je nepokretan sve dok se *vox principalis* ne uspe za kvartu iznad početnog tona, zatim se glasovi kreću u paralelnim kvartama, a na kraju melodijske fraze sastaju se na primi (sastajanje glasova pominje još Scotus Eriugena):

b) glasovi se od početka do kraja kreću u kvartama, a udvajanjem jednog ili oba glasa u oktavi dobiva se troglasni i četvoroglasni organum:

(U gornjem primeru paralelne kvinte nastaju udvajanjem glasova, a u Hucbaldovu delu *Scholia Enchiridiadis* nalazimo i pravi o. u kvintama). Ovaj drugi vid, prema H. Riemannu, verovatno predstavlja više rezultat teorijske spekulacije nego način na koji se u IX i X v. muziciralo. Opisuje ga i Guido iz Arezza (*Micrologus*, oko 1125), ali preporučuje za upotrebu način blizak pomenutom prvom vidu; *vox organalis* je ispod melodije s kojom obrazuje ne samo kvarte, već i terce i sekunde, a završetak je opet prima. Često se *vox organalis* duže zadržava na tonovima c, f, ili g, a ponekad je sasvim nepokretan; tada *vox principalis* može silaziti i ispod njega.

Potkraj XI v. o. se — sa jedne strane — postepeno pretvara u diskant sa sve većom primenom suprotnog kretanja glasova; u traktatu *Ad organum faciendum* iz kraja XI v. *vox organalis* je uvek gornji glas — kao u diskantu, a na završetku može biti i oktava. Sa druge strane u XII v. cveta novi oblik organuma sa ležećim donjim glasom: nad odlomkom koralne melodije u veoma dugim notama kreće se u kratkim trajanjima bogato razvijeni i slobodno ritmizirani gornji glas. (Dugi tonovi tenora bili su verovatno izvođeni na orguljama; notirani su kao *longe*, ali su imali dužu, neodređenu vrednost, zavisnu od gornjeg glasa; nazivani su *organicus punctus* i predstavljaju praočlik *orgelpunkta*). Ovaj oblik (*o. purum*, *o. duplum*, *o. proprio sumptum*) je naročito poznat po rukopisima iz St. Martiala u Limogesu, a oko 1169—1250 neguju ga majstori tzv. škole *Notre-Dame*:

Iz prethodnog razlaganja očito je da je o. ne samo naziv za rano dvoglasje u kojemu prevladava paralelno kretanje deonica, već i za drukčije oblike ranog višeglasja. Inače, kvartni i kvintni paralelizmi poznati su i u muzičkoj praksi raznih evropskih i vanevropskih naroda (Island, Portugalija, Južna Afrika i dr.). Zbirku organuma pod naslovom *Die drei- und vierstimmige Notre-Dame-Organ* objavio je 1940 H. Husmann.

LIT.: H. Riemann, *Geschichte der Musiktheorie im 9. — 19. Jahrhundert*, 1898 (III izd. 1961). — F. Ludwig, *Die liturgische Organa Leoninus und Perotinus*, Riemann-Festschrift, 1909. — Isti, *Repertorium organorum recentioris et motorum vetustissimi stili*, I, Halle 1910. — A. Gastoué, *Les Primitifs de la musique française*, Paris 1922. — P. Wagner, *Zu den liturgischen Organa*, AFMW, 1924. — Isti, *Zur Geschichte der Lehre vom Organum*, ZFMW, 1925—26. — P. Wagner, *Über die Anfänge des mehrstimmigen Gesangs*, ibid., 1926. — H. Schmidt, *Die Organa der Notre Dame-Schule* (disertacija), Wien 1930. — H. Husmann, *Die dreistimmigen Organa der Notre-Dame-Schule* (disertacija), Berlin 1932. — H. Schmidt, *Die drei- und vierstimmigen Organa*, Kassel 1933. — H. Husmann, *Die Offiziumsorgana der Notre-Dame-Zeit*, PJB, 1935. — J. Handschin, *L'Organum à l'église*, Revue du chant Grégorien, 1936 i 1937. — A. Geering, *Die Organa und der mehrstimmige Conductus in den Handschriften des deutschen Sprachgebietes vom 13. bis 16. Jahrhundert*, Bern 1952. — W. Krüger, *Die authentische Klangform des primitiven Organum*, Kassel 1958. — H. Tischler, *A propos la Notation of the Parisian Organa*, Journal of the American Musicological Society, 1961. — H. Husmann, *Organum*, MGG, X, 1962. V. Peč.

ORGELMESSE → *Misa za orgulje*